

Лексіка-семантычныя сродкі выяўленчай выразнасці ў паэтычнай мове Якуба Коласа

Л. В. ПАПЛАЎНАЯ

Для мастацкіх твораў, асабліва паэтычных, характэрна імкненне да вобразнасці мовы. У сувязі з гэтым у паэтычнай мове выкарыстоўваецца шмат разнастайных вобразна-выяўленчых сродкаў, экспрэсіўна і эмацыянальна афарбаваных. Да слоўных сродкаў вобразнасці ў першую чаргу адносяцца тропы – “словы ці моўныя выразы, ужытыя ў пераносным значэнні ў мэтах дасягнення большай мастацкай выразнасці” [1, с.496].

Мэтай артыкула з’яўляецца вызначэнне асноўных моўных сродкаў выяўленчай выразнасці паэтычнага слова Якуба Коласа.

Асабліва роля ў стварэнні мастацкага вобраза належыць метафары. Метафара – самы дасканалы паэтычны троп, у аснове якога ляжыць перанос назвы з аднаго прадмета на другі на аснове падабенства іх прымет.

Як падкрэслівае Н.Д.Аруцюнава, “метафара – гэта перш за ўсё спосаб улавіць індывідуальнасць канкрэтнага прадмета або з’явы, перадаць яго непаўторнасць” [2, с.149]. Стварэнне метафар – вынік творчага працэсу, таму творчая індывідуальнасць, манера пісьма таго ці іншага аўтара вызначаецца менавіта праз характэрныя для яго метафары.

Метафарычнасць слова – адзнака творчай манеры Якуба Коласа, асабліва сьветаўспрымання і паэтычнага адлюстравання аб’ектыўнай рэчаіснасці. Паэтычныя метафары Я.Коласа самыя розныя паводле часцінамоўнага выражэння апорнага ці метафарызаванага кампанента. Гэта вербальныя, субстантыўныя, ад’ектыўныя і адвербіяльныя метафары.

Самымі пашыранымі ў паэзіі Я. Коласа з’яўляюцца **вербальныя метафары**, дзе асноўная сэнсавая і эмацыянальная нагрузка прыпадае на дзеяслоў. Гэта тлумачыцца тым, што дзеясловы часцей за іншыя часціны мовы займаюць пазіцыю выказніка, а гэта пазіцыя, у сваю чаргу, патрэбна для “стыку”, сустрэчы двух прадметаў” [3, с. 194]. Дзеяслоўныя метафары будуцца па ўзору прэдыкатыўнага словазлучэння, якое складае граматычную аснову сказа: **Дуб** стары на касагоры **Спіць** трывожным, чуткім сном [2, с. 205], [4]; **Шэпчуць нівы** ў полі згодна, Гнуцца каласамі [1, с. 196]; **Гай смуткуе і маўчыць** [1, с. 347]; **Зябнуць вербы** на марозе, Глуха **лес гамоніць** [1, с. 103].

Механізм метафарызацыі дзеяслова ўтвараецца па наступнай схеме: “назоўнік + дзеяслоў” і як вынік – імпліцытнае прырашчэнне семантыкі, заснаванае на выкарыстанні дзеяслова ў незвычайнай сігніфікацыі. У якасці кантэксту дзеяслоўнай метафары выступае назоўнік, у адносінах да якога і праяўляецца семантычная двухпланавасць дзеяслова.

Паводле характару аб’ектаў, на аснове якіх адбываецца перанос, самым пашыраным у паэзіі Я.Коласа з’яўляецца тып метафары “нежывому – жывое” або перанос уласцівасцей жывых істот на прадметы, з’явы і адцягненыя паняцці. У межах гэтага пераносу ўзнікае персаніфікацыя, калі неадушаўлёным з’явам прыпісваюцца дзеянні і ўласцівасці чалавека: **Плача зімка**, льюцца слёзы [1, с. 155]; **Дрэмле ветрык** і на ўзвышшы Нават кветкі не калыша [2, с. 16]; **Мыецца краска** расой, **уціраецца** цёплага сонца святлом [1, с. 328]; Толькі **зоркі** разпараз Ціха **ўсміхнуцца** [2, с. 17]; **Усхліпваюць рэкі** ў халодных слязах, і **журыцца золак** румыны [2, с.229], а таксама адушаўленне – наданне нежывым прадметам дзеянняў і ўласцівасцей жывых: З-пад снегу выходзіць знямелая глеба, **Расплюшчвае вочы крыніца** [2, с. 226]; **Ходзіць вецер** долам Лёгкаю паходкай І вядзе свой бай [2, с. 95].

У паэтычнай мове Якуба Коласа вербальныя метафары характарызуюць пераважна прыродныя з’явы і аб’екты. З дапамогай такіх метафар выяўляюцца:

а) асаблівасці зрокавага асэнсавання прыродных з’яў:

А зямля глядзіць гаротна На бясплодныя палотны [2, 140]; **Зораць зоры**, як дзяўчаты [2, с. 140]; **Пазірае ноч** у вокны Мутным вокам мжы [2, с. 178]; Водблескам пажару **Неба край гарыць** [1, с. 120]; У вокны **месячык глядзіць** [1, с. 346]; А як на ўсходзе **чырвань грае** [6, с. 164]; Тады **запалае нябёсаў скляпенне**, Гірляндамі зор **загарыцца** [2, с. 256];

б) слыхавыя асацыяцыі:

Вецер свішча так, як звер [1, с. 93]; **Вецер вые** за вугламі, У коміне **галосіць** [1, с. 103]; Так весела ў каменьчыках **Балбоcha ручаёк** [1, с. 201]; Толькі **вецер зарагоча** І зарве жалобна [2, с. 8]; Ціха **трапечуцца лісці** зялёныя, З ветрыкам мову вядуць [1, с. 328];

в) асацыяцыі руху, перамяшчэння:

Як над голай верхавінай **Вецер** злосны **праляціць** [1, с. 311]; А можа там **вецер пагнаў** сваё статка [2, с. 293]; **Смутаk ходзіць** панадворку [2, с. 310] Белья **хмаркі** над намі гулялі **Беглі** ў неведомы край [1, с. 66] **Усплыў** **месячык** на ўзвыш Баяць свету казкі [2, 17]; Як чародкамі **хмаркі плывуць** [2, с. 18]; За акном **вецер ходзіць** [1, с. 101]; **Калышацца жыта**, радамі **бяжыць** [1, с. 76].

Субстантыўныя – метафары, у якіх метафарызаваным кампанентам выступае назоўнік. Сярод субстантыўных метафар у залежнасці ад формы назоўніка выдзяляюцца ўласна субстантыўныя і генітыўныя.

У паэзіі Я. Коласа найбольш пашыраны **генітыўныя метафары**. Яны па сваёй структуры двухкампанентныя і будуцца па мадэлі: “метафарызаваны назоўнік у назоўным склоне” + “залежны назоўнік у родным склоне”. Першы кампанент такога атрыбутыўнага словазлучэння з’яўляецца сінтаксічна галоўным, мае пераноснае значэнне, а другі – сінтаксічна залежным і мае прамое значэнне. Напрыклад: Як спакойненька ў разлогах ходзіць **хмарак карагод** [1, с. 161]; Разам з ветрам, з халадамі **думак рой** к нам наляціць [1, с. 52] Лашчыць сонца **твар узгоркаў** [2, с. 129]; І вабілі **зорак агні** І **лесу шатры** [2, с. 117]; Каб **сэрца сугучнасць** пачуць, **запрыкмеціць** [2, с. 21]; Але **зрок нябёс** яснее, больш і больш святла [2, с. 129]; **Цемра зману, ілжы** Тут спраўляла крыжы [2, с. 60]. Як паказваюць прыведзеныя прыклады, метафарычнае значэнне звязана толькі з галоўным кампанентам, але поўнае раскрыццё гэтага значэння адбываецца толькі пры ўзаемадзеянні яго з залежным кампанентам. Такім чынам, імпліцытнае значэнне тропа выводзіцца са словазлучэння шляхам пераасэнсавання двух яго кампанентаў.

Сустрэкаюцца выпадкі, калі ў адных вершаваных радках спалучаюцца два тыпы метафар – дзеяслоўная і генітыўная. Напрыклад: Вільготны **змок спаўзае** на лугі, І **гасне захаду журботная ўсмешка**. Паволі **ноч у полагу смугі** Зямлі і неба засціць берагі І **туліцца ў траве** знямелага ўзмежка [2, с. 118].

Адметнасцю паэтычнай мовы Якуба Коласа з’яўляюцца **метафары-прыдаткі**, у якіх абодва кампаненты выражаны назоўнікамі. У такіх канструкцыях паэт персаніфікуе паяснёны назоўнік: **Бабыль-вецер** на світанні Пойдзе ў свет шырокі [1, с. 345]; Вербы, **груша-сіраціна** [1, с. 263]; Ходзяць па полі **сіроты-вятры**, К зямлі прыпадаючы чолам [2, с. 130]; А **вецер-задзіра** гудзе, як шалёны [1, с. 329]. Метафары-прыдаткі вылучаюцца сярод іншых вобразных сродкаў своеасаблівай сэнсавай напоўненасцю, лаканічнасцю. Яны надаюць выказванню ацэнку, выражаюць прыкмету вобразна і эмацыянальна: Маўчаць хваіны, ані зыку Не шэпне гэты **бор-музыка** [6, с. 200]; Ноч распусціць **хмары-косы** [1, с. 229]; Што хмарка **дожджыкам-слязою** Спадзе – ажывіцца ралля [1, с. 127].

Аднак пераважная большасць метафар у паэзіі Я. Коласа – **ад’ектыўныя**, у якіх метафарызаваным словам з’яўляецца прыметнік, а назоўнік выступае ў якасці метафарызавальнага кампанента. Некаторыя даследчыкі (В.І.Яроміна, Н.В.Гаўрош) адносяць такія тропы да метафарычных эпітэтаў. Адметнасць ад’ектыўных метафар у тым, што яны адначасова называюць і ацэньваюць з’явы рэчаіснасці, дазваляюць выказаць “суб’ектыўную, аўтарскую ацэнку” [5, с.138]. Напрыклад: Скуты холадам даліны, **Луг ляжыць нямы** [2, с. 129]; Над зямлёю цяжка злегла **ноч сляпая** [2, с. 98]; Сустрэнецца **вецер** з табою **крылаты** [2, с. 107].

Утварэнне ад’ектыўных метафар непасрэдна звязана з асноўнымі намінатыўнымі значэннямі розных разрадаў прыметнікаў. Асаблівай актыўнасцю ў працэсе метафарызацыі выз-

начаюцца адносна прыметнікі, якія ў паэтычным кантэксце ўступаюць ў сувязі з неспалучальнымі паводле норм сучаснай беларускай мовы словамі, і дзякуючы гэтаму набываюць якасныя значэнні: Выйшлі зерні твая ў **шоўкавыя руні** [2, с. 28]; Рытмічна ўскідаюць лапаты Угору **пясок залаты** [2, с. 193]; **Месяц тужлівы** зірне з-за аблок [2, с. 397]; Ад **поўначы панурай** да **сонечных гаёў** [2, с. 59]; Вер, брат, – **жыццё залатое** будзе ў нашай старане [1, с. 49]; **Залатыя сонца далі** На яго адбітак клалі [6, с. 302].

Прыналежныя прыметнікі ў спалучэнні з неадушаўлёнымі назоўнікамі таксама набываюць неўласцівыя ім пераносныя значэнні. Напрыклад: У ёй **зорчын смех** блукае, І вясёлкі ў ёй дрыжаць [6, с. 336]; Я бы каціўся з **хмарчынай слёзкай** [6, с. 347].

Сваёй прадуктыўнасцю вызначаюцца ў паэтычнай мове Якуба Коласа метафарычныя словазлучэнні з прыметнікам **кывавы**. Часцей за ўсё гэты прыметнік спалучаецца з абстрактнымі назоўнікамі: **Кывавы жах** па свеце крочыць, Паўстаўшы з чорнай глыбіні [2, с. 183]; Чыніць **кывавы** свой **разгул** [2, с. 183]; Што **кывавай хваляй** заліваюць край [2, с. 201]; Смяротны бой, **кывавы вір** [2, с. 204]; Зычу я, браці, зычу ад сэрца Назбыць вам **кывавы палон** [2, с. 246]; **Кывавая багра** страхотных пажараў Злавесна дрыжала, гайдалася ў хмарах [2, с. 277]; **Кывавыя здані**, агністыя бляскі [2, с. 59]; Дрыжыць агонь, як **смех кывавы** [6, с. 391].

Сустрэкаюцца таксама метафарычныя канструкцыі, дзе дадзены прыметнік спалучаецца з канкрэтнымі назоўнікамі: Прайшлі над ім буры, **кывавыя грозы** [2, с. 284]; Пад грозныя акорды **кывавых навалніц** [2, с. 59]; Напоены шчодро **кывавай расой** Даліны, лясы і палеткі [2, с. 229]; У прах упаў навек арол І **дзюб** свой сцяў **кывавы** [2, с. 166]; **Кывавыя кроплі-брусніцы** палаюць, як жар [2, с. 193]; Нашы слёзы незлічоны, з нас **кывавы льецца пот** [2, с. 65] Покі сее смерць і разбурэнне Чорны вораг **кывавай рукой** [2, с. 191].

Прадуктыўнасцю вызначаюцца і метафарычныя словазлучэнні з прыметнікам **агністы**: У **агністых**, палкіх **словах** – Прамяністасць далей новых [2, с. 53]; **Шлях** праложаны **агністы** Вольнай грамадзе [2, с. 65]; На ростані эпох – **Агністае блісканне** [2, с. 59]; Гарыць і грозіцца ў **агністай пазалоце** [2, с. 118]; Выплывае **круг агністы** З груды мутных хмар [2, с. 161]; Ідзе Май у вясеннім уборы, Пад **агністым штандарам** ідзе [2, с. 73]; Нібы высыпаў **іней агністы**, Нібы пацерак шнур праяністы [6, с. 346].

Разнастайнасцю ў паэтычнай мове Якуба Коласа вызначаюцца метафарычныя пераносы, дзе на месцы адушаўлёнага назоўніка выступае неадушаўлёны, у выніку чаго адносна прыметнікі набываюць пераносна-якасныя значэнні: Скалыхнуўся **сонны бор** [2, с. 205]; Над зямлёю цяжка злегла **ноч сляпая** [2, с. 98]; **Луг** ляжыць **нямы** [2, с. 129]; І **вечар** замёр задумлены [2, с. 253]; Не радуе **неба, бяздушнае, злое** [2, с. 293]; Няхай жа агорне **ноч цёмная** [2, с. 180]; **Месяц тужлівы** зірне з-за аблок [2, с. 397]; Маўклівы **горы, дзіка-немы** [2, с. 20], Зацяты сон **нямых пустынь** [6, с. 315].

Сярод ад’ектыўных метафарычных спалучэнняў асобную групу складаюць канструкцыі “прыметнік + назоўнік”, дзе ў якасці другога кампанента выступае каларатыўны прыметнік: Усюды **белая пасцель** [2, с. 9]; Грамад беласнежных **блакітны туман** [2, с. 220]; А луг **зялёным аксамітам**, Вянкамі кветак апавіты, Разлёгся ў роскашы-красе [2, с. 159]; Гэй, дарогі ў чыстым полі, **Ніці шэрыя** зямлі! [6, с. 320].

Як адзначае В.А.Ляшчынская, “светапогляд мастака выяўляецца ў мастацкім творы праз слова, выбар і ўжыванне якога вызначае як творчасць мастака, так і яго творчую асобу” [6, с. 37]. Таму цікава прасачыць, якім каларатывам аддае перавагу Якуб Колас і як яны характарызуюць асобу паэта, яго адносіны да навакольнага свету.

Аналіз фактычнага матэрыялу паказвае, што найбольш колькасна ў паэзіі Я.Коласа прадстаўлены чорны колер. Прыметнік чорны метафарызуецца пры апісанні падзей, з’яў жыцця, пры выражэнні пачуццяў: **Чоныя цені**, шэпт патаемны [2, с. 61]; Што смактала сокі з **чорнае галоты** [2, с. 76]; Росіць вораг **кроўю чорнай** [2, с. 189]; Паляцелі **чорнай хмарай** [2, с. 208]; На **чорным папялішчы**, дзе поўз чужынец-гад [2, с. 222]; **Дзень наступны чоран** [2, с. 243]; Трупамі лягуць іх **чорныя душы** [2, с. 255]; Кывавы жах па свеце крочыць, Паўстаўшы з **чорнай глыбіні** [2, с. 183]; Покі сее смерць і разбурэнне **Чорны вораг** кывавай рукой [2, с. 191]; Няхай вораг-звяруга лютуе і **І навалаю чорнай** плыве [2, с. 202]; Раск-

рышым зброд паганы, Нямецкі **чорны зброд** [2, с. 222]; І зніклі чары **чорнай здрады** [2, с. 320]. Ужыванне каларатыва чорны дапамагае паэту перадаць гора, бяду, якую прынесла вайна беларускаму народу.

Пры апісанні з'яў прыроду Якуб Колас часта звяртаецца да каларатываў ружовы і сіні: Так добра там, прылёгшы на пясок, Папесціцца **ружовым** летнім **ранкам** [2, с. 112]; Як золак, **шлях ружовы** Разгорнут прад табой [2, с. 113]; **Ружовыя хмаркі** згортваюць шоўкі [2, с. 173]; І адкрые **ружовыя далі**, І дарогу пакажа к дабру [2, с. 408]; А ў разлогах **далеч сініх** Летуцення ніклі межы [2, с. 86]; Замлелі тужлівыя далі За **сінім** лясным **рубязом** [2, с. 245]; У багне неба **ясна-сіняй** Ступае сонца, як багіня [6, с. 119]; І лес пад **сіняю смугою** Застыў, стаіць, як амярцвелы [6, с. 346].

Карыстаецца паэт і іншымі колерамі: Лугоў **зялёныя пасцелі** [2, с. 211]; А луг **зялёным аксамітам**, Вянкамі кветак апавіты, Разлёгся ў роскашы-красе [2, с. 159]; Усюды **белая пасцель** [2, с. 9]; І **верасок агніста-дымны** [2, с. 83]; І з **высей блакітных** дажджом агнявым На голавы б рушыў Забойцам ліхім [2, с. 101]; Грамад беласнежных **блакітны туман** [2, с. 220]; А над хатай **дым бялявы** [2, с. 161]; А **захад празрыста-чырвоны** [2, с. 252]. Праз выкарыстанне розных колераў паэт перадае сваё зрокавае ўспрыманне прыродных з'яў.

Значна радзей у паэтычнай мове Якуба Коласа сустракаюцца адэктыўныя метафары, дзе ў якасці метафарызаванага кампанента выступае дзеепрыметнік: І **вечар** замёр задумлены [2, с. 253]; **Згорбленая восень** пад руку клыгае з вятрамі [2, с. 75]; Што струменіцца разоркай да **знямелых лоз** [2, с. 129]; І бяжыць у даль імглісту Рад **заплаканых бяроз** [1, с. 324].

Адзінкавымі з'яўляюцца **адвербіяльныя метафары**, у якіх метафарызаваным кампанентам з'яўляецца прыслоўе. Напрыклад: Гнуцца лозы над крыніцай Ды шумяць **тужліва** [2, с. 97]; Дзе жыта **пачціва** калосікі клоніць [2, с. 173]; Лес **набожна** стаіць, маўчыць і ўсё святлее [6, с. 153]; З-за вокнаў ноч глядзіць **маўкліва** [6, с. 141].

Адным з пашыраных сродкаў мастацка-вобразнай канкрэтызацыі выступаюць у паэзіі Якуба Коласа **параўнанні**, разнастайныя як па семантыцы, так і па структуры. Сярод параўнанняў, зафіксаваных у паэтычнай мове аўтара, пераважаюць злучнікавыя параўнанні, якія граматычна афармляюцца пры дапамозе злучнікаў як, нібы, бы, быццам. Напрыклад: Срэбрам адлівае, **Як люстэрка**, Нёман [1, с. 39]; Мы край баранілі, **як пчолы свой вырай** [2, с. 227]; **Нібы шоўк залаты**, Вецер польмя кідаў на хаты [2, с. 197]; А чыгунок, **бы пан пузаты**, Кіпіць, пыхціць, шуміць заўзята [6, с. 59]; І дрыгнуў поезд, **быццам чэрці Яго сярдзіта скаланулі** [6, с. 241].

Даволі распаўсюджаныя ў паэзіі Я.Коласа і параўнанні ў форме творнага склону. Творны параўнанні – гэта бяззлучнікавае дзеяслоўнае параўнанне, сродкам выражэння якога з'яўляецца назоўнік у форме творнага склону (аб'ект параўнання) з пераносным значэннем, які адначасова абазначае якасць дзеяння суб'екта параўнання і яго метафарычную характарыстыку. Напрыклад: **Воўчым вокам** акно У цемры ночы блішчыць [1, с. 138]; Злегла **воўнаю густою** Цемра ночы над зямлёю [2, с. 140]; Ляснічы **воўкам** пазірае [6, с. 187]; Глядзяць **сіратаю** лугі [2, с. 173]; За вагонам вагон Мчыцца **змеем ліхім** [1, с. 92]; Зялёны луг, як скінуць вокам, **Абрусам пышным і шырокім** Абапал Нёмна расцілаўся [6, с. 9]; За імі дзядзька наш з накропам З вярбы на землю шуснуў **снопам** [6, с. 104]; А над уласнай гаспадаркай **Варонай чорнаю** закаркай І цяжкі крыж пастаў над ёю [6, с. 73].

Значна менш сустракаецца ў паэзіі Якуба Коласа параўнанні ў форме параўнальнай ступені прыметніка ці прыслоўя: А побач жанчына, **гваздзічкі мілей** [2, 418]; У вобразах яркіх, **ярчэй ад лазуры**, Жыве Руставелі [2, с. 122]; Іх воля **цвярдзей ад граніту** [2, с. 74]; І сам дарэктар клышаногі **Не горш ад вучняў** бег з дарогі [6, с. 136] Засвецяць ў інеі праменні, **Як найдарожшыя каменні** [6, с. 162]; Бацькаў хлеб **смачней віна** [6, с. 374]; Обер-аб'ездчыкам лічыўся, **Брахун не горшы ад сабакі** [6, с. 98]; Калі зямлю вярнуў Хадыка **Не горш вала таго ці быка** [6, с. 230].

Сярод параўнанняў, зафіксаваных у паэтычнай мове Якуба Коласа, значную групу складаюць фразеалагізмы-параўнанні. Напрыклад: І вось, вярнуўшыся з абходу, **Як бы апушчаны ў воду**, Міхал павёў апавяданне [6, с. 75]; І ў нейкім страсе і ў захопу На дзядзьку-кухара глядзелі, **Як бы яны аслупяnelі** [6, с. 60]; І зноў жа службу леснікову Ён ведаў,

як свае пяць пальцаў [6, с. 31]; Села там і не лажыцца, **Як прышыта да акна!** [6, с. 447]; Доўга спаў ён, **як забіты** [6, с. 385]; Так і жыў ён, гадаваўся, **Бы пры сцезцы той гарох** [6, с. 290]; А ён малы, **як ліст асіны**, дрыжыць ад страху, жмецца, плача [6, с. 272]; Сказаў Антось, і ўсе ўздыхнулі, **Як бы гару з плячэй сапхнулі** [6, с. 60]; Снуе народ, **як на пажары**, Пад ім аж гнуцца тратуары [6, с. 249].

Значна радзей сустракаюцца ў паэзіі Я.Коласа параўнанні, выражаныя параўнальнымі даданымі сказами. Даданыя параўнальныя сказы з’яўляюцца прэдыкатыўнай адзінкай, што змяшчае ў сабе пэўнае паведамленне, якое шляхам параўнання паясняе і ўдакладняе тое, пра што гаворыцца ў галоўнай частцы. Напрыклад: Усе варушыліся, снавалі, **Як бы мурашнік раскапалі** – Такая тут была трывога [6, с. 43]; Яны гараць, жывуць і граюць, **Бы вочкі там чыесь міргаюць** [6, с. 177]; Струны сэрца ў ім дрыжалі, **Як дрыжыць блісканне зор У надземнай цёмнай далі** [6, с. 294]; **Быццам грывнуў гром у глухім камлі** – Дуб у Свіслач зваліўся, знімелы [2, с. 215]; Шырай, шырай зараніца Разнімае крылле, **Нібы пожар б’е крыніцай** Там, на небасхіле [1, с. 82].

Зафіксаваны адзіны выпадак выражэння параўнання ў паэзіі Я.Коласа назоўнікам з прыназоўнікам: І надта родзіцца капуста: **З вядро** галоўкі вырастаюць [6, с. 26].

У паэтычнай мове Якуба Коласа найбольш пашыраны простыя параўнанні, пабудаваныя на збліжэнні дзвюх з’яў або прадметаў па адной якой-небудзь агульнай прыкмеце. Напрыклад: Чыстыя росы, **як срэбра**, блішчалі [1, с. 66]; **Як і ночка**, думкі чорны [6, с. 404]; Ідуць па воду маладзіцы, **Як макаў цвет**, гараць іх ліцы [6, с. 163]; А вочы шэры, невялічкі, Глядзяць прыветна, **як сунічкі** [6, с. 137]; Выплыў месяц круглы, поўны, Падрумянены, **як блін** [1, с. 158]. Такія параўнанні складаюцца з аднаго слова ці маюць залежныя словы, якія паясняюць, дапаўняюць аб’ект параўнання.

Сустракаюцца і разгорнутыя параўнанні, якія ўказваюць на некалькі падобных рыс у супастаўляемых прадметах. “У разгорнутае параўнанне ўключаюцца два паралельныя вобразы, у якіх аўтар знаходзіць многа агульнага” [7, с. 142]. Дзякуючы такому параўнанню раскрываецца шэраг якасцей з’явы ці прадмета: Задуменне ляжыць у блісканні, **Як той усмех апошні расстання, Як той погляд кахання супольны** [6, с. 399]; І, **як козачка лясная, Бы той лёгкі матылёк**, Ганна вішні расхінае [6, с. 348]; Як прыгожа-павабны вы, зоры! **Нібы высыпаў іней агністы, Нібы пацерак шнур прамяністы Асвятляе глыбіні-прасторы** [6, с. 347].

Асобным відам параўнання ў паэзіі Я.Коласа з’яўляецца адмоўнае параўнанне, у якім пры знешнім супрацьпастаўленні двух паняццяў ці з’яў маецца глыбокае ўнутранае іх супастаўленне. Напрыклад: **То не дуб у бары Заскрыпеў, застагнаў** – **Гэта я без пары Богу душу аддаў** [1, с. 81]. Такія параўнанні бяруць свой пачатак з вуснай народнай творчасці.

Для большага ўздзеяння на чытача, перадачы эмоцый, пачуццяў паэт карыстаецца прыёмам ампліфікацыі параўнанняў. Напрыклад: Патрэбен ён [цар – Л.П.], братцы, **Як прус у аладцы, Як у мосце дзірка, Як з гразі зацірка, Як скула балячцы** [1, с. 112]. Смех паненак маладых, Разубраных, **як у маі Кветкі тыя на лугах, Як вясной бярозкі ў гаі, Як валожкі на палях** [6, с. 432].

Розныя паводле структуры параўнанні ў паэзіі Якуба Коласа маюць разнастайную семантыку. Найбольш пашыраны ў мове паэта параўнальныя канструкцыі, лексічнымі напам’янальнікамі якіх выступаюць:

а) назвы жывёл і птушак: Глядзіць, бы **воўк** той, заўжды скрыва [6, с. 78]; Ляжу, ці сяжу я, ці проста шнурую, як **воўк** у смугу [2, с. 436]; З людзьмі грызешся, як **сабака** [6, с. 83]; Ідзе ціха, ані гуку, Бы **кот**, крадзецца цішком [6, с. 381]; Як **парасяты**, У пяску капаліся сястрычкі [6, с. 14]; Самы жывуць там, як **цяляты!** [6, с. 26]; Рэха, бы той лёгкі **конь**, Па-над возерам пабегла [6, с. 427]; Паны разбегліся, як **мышы** [2, с. 36]; Як **саранча**, паўзуць пачвары На нашы гоні, рубяжы [2, с. 183]; Крычыць, махае кулакамі, А вочы тыя, як у **змея** [6, с. 84]; І не было б табе граху: Забіў, як **вош** або **блыху!** [6, с. 86]; Так і ўскіпіць, як **рак** чырвоны – Такі ён кручаны, шалёны! [6, с. 192]; Плечы ўскіне, засмяецца, Як **матыль** над лямпай, ўецца, Як над краскай чмель, гудзе [6, с. 433]; Разгорне люд, нібы **арол** той крылы [2, с. 286]; Я ж адзін, і я ў журбе, Як той **грак** на дубе [2, с. 357]; Паплыву, як **лебедзь!** [6, с. 334]; І на хмаркі кіне вока, Што, як **гусанькі**, плылі [6, с. 291]; А я насуплюся, як **сыч** [2, с. 444]; Уперавалку, як

бы **качка**, У хату йдзе кума-сваячка [6, с. 109]; А над уласнай гаспадаркай **Варонай** чорнаю закаркай [6, с. 73];

б) назвы дрэў і раслін: Жанчыны, як **вішні**, мужчыны – **дубы** [2, с. 69]; Песні, як **мак**, расцвілі [2, с. 96]; Застыдзілася яна, Як **цвет маку**, ўся дазвання Шчочка стала чырвана [6, с. 344]; Гнуўся люд твой, нібы **лозы** [2, с. 150]; Прываблівы, мудры, і скромны, і стойкі, як **дуб** [2, с. 239]; **Белай кветкаю-купалкай** Будзеш гушкацца ў вадзе [6, с. 450]; Смех паненак маладых, Разубраных, як у маі **Кветкі** тья на лугах, Як вясной **бярозкі** ў гаі, Як **валошкі** на палях [6, с. 432]; Гудуць драпежна, тнуць балюча, Бы **крапіва** тая пякуча [6, с. 16]; І бліскаюць яе вочкі, Як у жыцце **васількі** [6, с. 386];

в) назвы прыродных з’яў: І голас пранёся, як **бура** [2, с. 114]; Прамільгнулі гады, як **маланка** [2, с. 327]; Спадзі наніз, як **пярун** з хмары [6, с. 430]; Яна зазьяла, бы **зарніца**, У цьме вячэрняю парою [6, с. 429]; Як і **ночка**, думкі чорны [6, с. 404]; Зоры высыплюць, бы **іней** [6, с. 302]; Жаль да сэрца падступае, Як чорная **хмара** [1, с. 70]; Антось, як **сонца**, засвяціўся [6, с. 90]; Свецяць вочы іх, як **зоры**, Радасцю гараць [2, с. 127]; Тут сыр, як першы **снег**, бялюткі [6, с. 112];

г) назвы канкрэтных прадметаў: Увесь, як **рэшата**, дзіравы [6, с. 91]; Погляд дзікі так і коле, Так і рэжа, як **нажом** [6, с. 458]; Снег, бы **посцілка**, ляжыць [6, с. 445]; Перад імі, як **талерка**, Ціха кругліцца, блішчыць, Зьяе возера-люстэрка [2, с. 401]; Стаяў хлявец якраз напроці і чуць ліпеў, як бы на плоце **Гаршчок**, разбіты качаргой [6, с. 12]; Дзяцей, як тых **снапоў** на току! [6, с. 22]; У бліскучым лісцейку, як **свечкі** На алтары ў часы малення, Іскрацца сонейка праменні [6, с. 209].

Нярэдка ў вершаваных радках Якуб Колас спалучае некалькі тропай, напрыклад, **метафару**, **эпітэт** і **параўнанне**: Стаў чырван *месяц кругліцы*, І *зоркі боязна дрыжаць*, А там *крыжуюцца зарніцы*, *Бы косяць неба-сенажаць*, Бурліць *крыніца агнявая*, *Бы нейкі грозны віхар-вір*, І *бляскі-іскры разлівае*, *Як залаты агністы жвір* [1, с. 210]; **метафару** і **параўнанне**: Усходзіць сонца з-за Блужскага бору І *сцэле на ўзгоркі парчу залатую*, *Развешвае чырвань на хвою вунь тую*, Што *туліць, як маці*, *сям’ю маладую Хвайнак*, парослых на касагору [2, с. 173]; І *ўсхлівае рэчка ў пясках залатых*, *Як маці на дзецях сваіх* [1, с. 342] **эпітэт** і **параўнанне**: У *бляску крывавым* руіны тырчаць, *Як чорныя цені-манахі* [2, с. 43]. Адзін троп у паэтычным кантэксте дапаўняе другі, што спрыяе стварэнню цэласнага сэнсава-зрокавага малюнка.

Па-майстэрску ўведзеныя аўтарам у тэкст параўнанні, метафары і эпітэты ствараюць яркія і запамінальныя вобразы, садзейнічаюць павелічэнню выяўленчасці апісання, яго нагляднасці і канкрэтнасці.

Такім чынам, у паэтычнай мове Якуба Коласа значную ролю адыгрываюць тропы, перш за ўсё метафары і параўнанні, якія спрыяюць узмацненню выяўленчай выразнасці паэтычнага маўлення.

Abstract. The paper studies tropes in the poetic language of Yakub Kolas, shows the main types of metaphors and comparisons and their stylistic role.

Літаратура

1. Розенталь, Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – М.: Просвещение, 1985. – 399 с.
2. Арутюнова, Н.Д. Языковая метафора // Лингвистика и поэтика / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1979. – С.147 – 173.
3. Головин, Б.Н. Основы культуры речи / Б.Н. Головин. – М.: Высшая школа 1988. – 320 с.
4. Тут і далей у дужках указваецца том і старонка па выданні: Колас Якуб. Збор твораў: У 12 тамах. Мн.: 1972 – 1976.
5. Гаўрош, Н.В. Метафарычны эпітэт у мастацкім тэксце // Моўныя адзінкі і кантэкст / Н.В. Гаўрош. – Мн.: Вышэйшая школа. 1992. – С.137 – 145.

6. Ляшчынская, В.А. Метафара ў паэзіі Янкі Купалы // В.А. Ляшчынская. – Гомель, 2003, – 159 с.

7. Голуб, И.Б. Стилистика современного русского языка / И.Б. Голуб. – М.: Высшая школа, 1988. – 320 с.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 08.07.09

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ